

רבי יצחק מנחם וינברג שליט"א*

יחס הרופא למתופא – היבט תורני**

"רוח איש יכלכל מחלהו"
"רוח נכאה מי ישאנה"

ראשי פרקים:

- א. סודו של רופא גדול
- ב. העוצמה של השפעה מוראלית
- ג. המימד המוראלי בהלכה
- ד. יסוד גדול בהליכי הריפוי
- ה. האיזון הנדרש

א. סודו של רופא גדול

ברצוני לעמוד על נקודה החשובה לרופא המעניק שירות רפואי כשם שהיא חשובה לציבור הנזקק לקבל את השירותים הרפואיים. נקודה ידועה, אבל אולי לא מספיק מוכרת בהיבט של החשיבות שלה. נאמר בספר משלי (יח, יד): "רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה". אין הפסוק מדבר על מחלה פסיכולוגית או דמיונית, אלא הכתוב מדבר באדם ממש חולה. הפסוק מוצא את ה"רוח איש" – גורם יחיד ובלעדי שאמור לכלכל את המחלה, "רוח איש יכלכל מחלהו".

האדמו"ר מגור רבי פנחס מנחם אלטר זצ"ל בעל ה'פני מנחם', סיפר לי סיפור מעניין מאוד, אותו שמע מפי ד"ר הייזלברק שהיה הרופא של אביו, האדמו"ר מגור רבי אברהם מרדכי אלטר זצ"ל בעל ה"אמרי אמת". הלה סיפר, כי את חוק לימודי הרפואה עשה בברלין, אצל אחד הפרופסורים המומחים. פרופסור זה ניתח פעם פציינט, והד"ר הייזלברק היה האסיסטנט בשעת הניתוח. כאשר הניתוח כבר עמד בשלבי הסיום, הפרופסור תפר את האיבר הנגוע של הפציינט, כדי לתפור את מקום החתך. ד"ר הייזלברק, כאסיסטנט, אחז באצבעו את שתי שפות החתך. הפרופסור, מחוסר תשומת לב כנראה, תוך כדי תפירת מקום החתך הוא החדיר את המחט לתוך אצבעו של האסיסטנט. האסיסטנט (ד"ר הייזלברק) הבין שאם הוא יגיב בספונטניות באיזושהי תנועת גוף או בתנועת פה, הוא יגרום לכך שהפרופסור יאבד את

* האדמו"ר מטלנא.

** שיחתו של האדמו"ר בפני רבנים ורופאים, בעת פתיחת מכון 'אוריה' (אתיקה ורפואה ביהדות) במרכז הרפואי תל אביב (איכלוב). השיחה נערכה ע"י הרב יצחק יהודה רוזן שליט"א ועל אחריותו בלבד.

שיווי המשקל שלו ואת האיזון העדין המתבקש בשעת מעשה. דבר שיגרום נזק לחולה. לפיכך הוא נתן לאצבע להיצמד לשפת החתך, ורק כאשר הפרופסור סיים את התפירה הוא הסב את תשומת ליבו של הפרופסור לאצבע שנתפסה. הפרופסור השתאה לגודל רוחו של ד"ר הייזבלק. כאשר הוא גמר לנתק את האצבע הוא אמר לו: ברצוני ללמד אותך פטנט, איזשהו ממצא שאני שומר אותו לעצמי, שזה מה שנקרא סוד מקצועי. אבל היות ואתה עמדת בניסיון כזה, והרצון שלך לא להזיק חלילה לפציינט עמד בראש מעיינותיך על חשבון הסבל העכשווי של היצמדות האצבע לחוטי תפירה גסים לפצע הזה, אגלה לך את הסוד. היכנס אלי למחלקה מחר למשרד האישי שלי ונשוחח.

כאשר נכנס ד"ר הייזבלק, הפרופסור נותר עדיין תחת הרושם, והיה נרגש מאוד. הוא אמר לו כך: במחלקה שאני אחראי עליה ישנם כך וכך פציינטים. רשמתי רשימה המצויה בתוך מעטפה כמה מהם ישרדו לדעתי, וכמה מהם לא ישרדו. אני סומך עליך, ונותן בך אמון שאתה תשמור את המעטפה סגורה, תפתח אותה עוד שבועיים, ותבוא לומר לי מה היה טווח הטעות שלי. ואכן כך היה, כעבור שבועיים כאשר הוא פתח את המעטפה התברר שמלבד פציינט אחד הוא צדק בכל מה שהוא כתב – מי לחיים ומי להפך החיים. ד"ר הייזבלק לא הסתיר את פליאתו, ממחזה הנבואה שהראה לו הפרופסור. אולם מורו הסביר לו את העניין כך: אין כאן ידע נבואי, אלא יש כאן ידע שהצטבר מתוך ניסיון של עשרות שנים. מתבונן אני על העיניים של הפציינט. כל עוד אני רואה שמהבהבת בהם תקווה אני נותן סיכוי ליכולת שלו לשרוד, יהא מצבו הרפואי אשר יהא. אולם כאשר אני רואה עיניים כבויות למולי, כאשר אני רואה שהתקווה כבר אינה מפעמת, שום גורם רפואי לא יוכל לעזור לפציינט. על-סמך הידיעה הזאת שאני רכשתי אותה תוך כדי הפעילות המקצועית שלי קבעתי בנייר מה שקבעתי.

ב. העוצמה של השפעה מוראלית

כאמור את הסיפור הזה סיפר ד"ר הייזבלק לרבי מגור ה'פני מנחם' זצ"ל. מתוך הסיפור הזה אנחנו למדים עד היכן מגיעה המשמעות העמוקה של הפסוק "רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה". הרצון לתת לחולה את הטיפול הטוב ביותר מחייב התייחסות גם אל הצד המוראלי ברמה שוות ערך לצד הפיזיולוגי. כל עוד לא ניתן משקל שווה ערך לצד המוראלי קיימת לקות בשירות הרפואי שאמור להינתן לפציינטים.

אני אומר זאת באופן ברור, למרות שאין לי שום ידע מקצועי, ולמרות שאין לי הזכות לענוד עיטור רפואי כל שהוא: אותם אנשים שהקב"ה חנן

אותם באפשרות לעזור לזולת ברמה הרפואית המקצועית, מחוייבים לתת משקל רב ביותר לצד המוראלי של החולים.

ג. המימד המוראלי בהלכה

קיימת הלכה שפוסק הרמב"ם בהלכות חובל ומזיק (פרק א' הלכה א') הכוללת את המימד המוראלי שברפואה הפיזית, ויש לקחת בחשבון בהקשר זה, את הידע המקצועי המופלג של הרמב"ם בדורו:

החובל בחברו (בין במזיד ובין בשוגג) חייב בתשלומים, לא רק על הנזק, אלא גם תשלומים נוספים כגון: צער, ריפוי, שבת, בושת. שבת – אנחנו מתייחסים לחלק הזה של הבטלה מאונס של הפציינט. בושת – יש פעמים שחבלה גרמה בושת, והבושת היא פונקציה נפרדת מלבד הפונקציות האחרות שהן הנזק והצער.

חשוב לציין שבתשלומי החובל בחבירו אין המדובר בהכרח באדם אלים, שרצה להזיק. יתכן שהוא קם באופן פתאומי, או הזיז במרפקו באופן בלתי זהיר את הזרוע של הזולת, וגרם, בצורה אגבית ובלתי מכוונת לחלוטין, לחבלה. חז"ל לא מוצאים הבדל בין השוגג לבין המזיד בקטע הזה של המחויבות לתשלום הנזק שנגרם על-ידי המזיק. המזיק אמור לממן את הוצאות הריפוי של הנחבל, בכל מקרה. כך היא המידה, וזו מידת האחריות שהתורה הקדושה מטילה על כל אדם באשר הוא אדם ביחס לנזקים שהוא גרם לחבירו, וכהגדרת חז"ל ענין זה "אדם מועד לעולם", (ב"ק ג, ב).

הגמרא (בבא קמא פה, א) מעלה לדיון שאלה מאוד מעניינת – מה קורה אם החובל הוא רופא במקצועו? כפי שאמרנו, היות וחז"ל מתייחסים גם לנזק בשוגג, לא מן הנמנע שהרופא הוא החובל, זה בהחלט יכול לקרות. מעתה מה הדין אם הרופא "החובל" מציע לפציינט שנחבל על ידו, במקום לממן ריפוי על-ידי רופא אחר, אני ארפא אותך, המימון יבוא לידי ביטוי בריפוי. לעומת זאת הנחבל אינו מעוניין בכך, והוא חפץ דווקא בטיפולו של גורם רפואי אחר.

עם מי הצדק? האם הצדק הוא עם הנחבל שמעדיף רופא אחר, או האם הצדק עם הרופא שמציע טיפול חינוך במקום מימון?

הגמרא (בבא קמא פה, א) ובעקבותיה הרמב"ם (הל' חובל ומזיק פרק ב' הלכה יח) פוסק כך להלכה: זכותו של הנחבל לומר לחובל, איני מעוניין בריפוי שלך. "דמית עלי כאריה", כאשר אני רואה אותך אתה נדמה עלי כאריה שאורב לי. והנה לכאורה הצדק ההגיוני הוא עם החובל ולא עם הנחבל. תורת הרפואה היא תורה **מקצועית**, ואם ברמה המקצועית יש

לחובל את האפשרויות ואת הידע לרפא את הנחבל, אין שום הבנה לדברי הגמרא ולפסק ההלכה של הרמב"ם. ובכל זאת כך נפסק להלכה.

אנו למדים מתוך פסק הלכה זה, שהחלק המוראלי, החלק של נתינת האמון ברופא משתווה לחלק הרפואי, לחלק המקצועי! הנחבל אומר לחובל: אני יודע שאתה תגבס אותי במקום הנכון, אני יודע שאתה תאחה את השבר במקצועיות. אתה מומחה, אתה מנהל מחלקה כירורגית, אנשים משלמים הון רב כדי לקבל את השירות שלך. אבל אני כאדם שניזוק על ידך, קשה יהיה לי ברמה המוראלית הנפשית להתייחס אליך כאל מרפא בשעה שאתה בסיטואציה המסוימת הזאת היית החובל. וההלכה מקבלת את הטיעון הזה.

ד. יסוד גדול בהליכי הריפוי

אני חושב, שבהלכה הזאת כתוב יסוד גדול בהליכי הריפוי. אנחנו לומדים מההלכה הזו שההתייחסות לפציינט, כוללת את האנושיות לא פחות מהרמה המקצועית הרפואית או הידע הרפואי. יתכן שאין בדבריי כל חידוש, הרי כבר עמדו על הצורך הכל-כך נחוץ לתת לאדם את העניין המוראלי, את ה"רוח איש יכלכל מחלהו". אבל מסופקני אם אכן מייחסים ל"רוח איש" את אותו משקל שווה בשווה לידע המקצועי.

שם בגמרא מובא קטע נוסף, ואני מצמיד אותו לכאן כדי לתת את הדעת להתייחסות המושלמת של חז"ל.

חז"ל מדברים על אפשרות שיביאו לפציינט, שנחבל, רופא שיסכים לטפל בו בחינם. המזיק אומר לפצוע: יש לי קרוב משפחה רופא, הוא יהיה מוכן לרפא אותך, ונמצא שלא אני ולא אתה נזדקק להוציא ממון על הטיפול הרפואי. עונה לו הנחבל "אסיא דאסיא במגן במגן שוויא" – רופא שמרפא בחינם הוא שווה חינם. ואמירה זו היא אמירה הלכתית מובהקת. והדברים נפסקו ברמב"ם (הל' חובל ומזיק פרק ב' הלכה יח).

ה. האיזון הנדרש

אני חושב שיש כאן מעין איזון למימרה הקודמת שכתובה בסמוך. התורה מחייבת את ההערכה הנדרשת מן הפציינט לרופא המרפא, ואם הוא לא מוציא מכיסו עבור הרפואה, נמצאת הרפואה לוקה בחסר.

מאידך העירונו חז"ל על מחויבות הרופא לדאוג לחוסנו המוראלי של החולה, כשם שמוטל עליו לטפל בגופו. אך גם הפציינט מצידו חייב לייקר את מעמד הרופא וכבודו.

במקומות מסוימים מנסים לקחת את הרספקט הטבעי הזה, ואולי לעמעם אותו, להנמיך אותו, לתת לרופאים הדרכה של עממיות יתר. אבל לדעתי, חז"ל לא ראו את הדברים הללו בעין יפה. יש כמובן לדחות בשאט נפש התנשאות רפואית, אבל רספקט, כבוד, דרך ארץ והוקרה לאדם מלומד, שמוכן לנתב את הידע המדעי שלו לצורך הפציינט, הם דברים המתבקשים והנדרשים באופן טבעי ובסיסי מאת הפציינט. חז"ל הבינו שההערכה וההוקרה הזאת אמורים לעלות כסף, לא בחינם.

במימד הציבורי אני מרשה לעצמי לומר, כי מוכרחים לתגמל את הרופאים. כך היא המידה – ייטול הרופא את ממונו ובצדק. יתפרנס הרופא כדבעי בכדי שיהיה לו ישוב הדעת לקדם את המתנה האלוהית שחונן בה – ידע רפואי, רצון רפואי וכל מה שמשמע מאותן הגדרות עוצמתיות. לכן חז"ל מסרבים לקבל רפואת חינם. הנחבל יכול לעמוד על כך שהרופא המטפל בו יתוגמל, וכך היא המידה.

אבל מאידך, אנחנו בכל זאת שומעים היטב את הצליל שעולה מההלכה הראשונה – "דמית עלי כאריה". הייתי בבתי-חולים מספר פעמים, לא כפציינט אלא כמבקר, ואני בהחלט מודע לבעיה הכל-כך אקוטית ברמה הקריטית של מחסור בכוח אדם, של ריבוי פציינטים. אבל פעמים, שהלב מתכווץ לראות ביקור רופאים שנערך ברמה כזו, שהפציינט בשקט בלי לומר מרגיש את מה שחז"ל שמו בפי הנחבל "דמית עלי כאריה ערבא". אינך נדמה עלי כידיד, אלא אתה נדמה עלי כאדם יבש מקצועי קורקטי שמחכה כבר למיטה הבאה, ואולי לתרחישים נוספים שאמורים להתרחש היום, לריגושים נוספים, ולא לפציינט הפשוט שמוטל כאן וגורלו נתון בין השאר בידך.

מוטלת אפוא עלינו משימה לא פשוטה, להרכיב בין שתי האמיתות והמטלות, וליצור עולם רפואי מושלם בשלל היבטיו, המקצועיים, האתים והמוסריים ככל האפשר.